

аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президентові України

СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано концептуальні документи у сфері забезпечення національної безпеки провідних країн світу. На цій основі визначено зміст основних небезпек, загроз, ризиків і викликів в епоху глобалізації в оцінках політичного керівництва Росії та країн НАТО. З'ясовано деякі головні тенденції щодо захисту національних інтересів, розвитку сектора безпеки й оборони в процесі становлення нового світового порядку. Розглянуто роль України в системі сучасних міжнародних відносин.

Ключові слова: національна безпека, стратегія національної безпеки, кібербезпека, оборона, екстремізм, демографія.

Постановка проблеми. Сьогодні швидкі зміни відбуваються в композиції міжнародної безпеки в контексті потужної глобалізації останніх десятиліть. Інтернаціоналізація життя, соціально-економічна й політико-культурна експансія розвинених країн світу, стрімкий розвиток країн Південно-Східної Азії та Латинської Америки, інших регіонів світу безпосередньо позначаються на спрямованості й характері сучасних конфліктів, виводять на новий рівень небезпеки або зумовлюють певні проблеми, такі як тероризм, організована злочинність, нелегальна міграція, торгівля наркотиками, торгівля людьми, забруднення довкілля, кліматичні зміни тощо.

Поява нових небезпек, загроз, викликів і ризиків настільки стрімка й масштабна, що це викликає перманентне почуття невизначеності, втрату стабільності та орієнтирів розвитку людства. Тому порівняльний аналіз стану міжнародної обстановки, напрямів модернізації секторів безпеки й оборони дає можливість визначити деякі світові тенденції в системі забезпечення національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Новий виток глобального протистояння, пов'язаний із посиленням боротьби за світове домінування, виходом на міжнародну арену нових впливових акторів, агресивними діями Росії (збройний конфлікт із Грузією в 2008 р., анексія Криму в 2014 р. та сучасна підтримка проросійських сепаратистів на Донбасі) змусили країни світу переглянути підходи щодо забезпечення національної безпеки. Останнім часом майже всі розвинені держави прийняли низку концеп-

туальних документів у сфері безпеки й оборони, насамперед переглянули стратегії національної безпеки. Деякі з них розглянуто в нашій статті. Крім цього, є низка публікацій із зазначеної проблематики, серед яких можна виділити праці Е. Адлера, М. Барнетта, Д. Бенедікта, Б. Бузана, М. Гареева, В. Горбуліна, К. Дойча, Д. Зіллмана, М. Клара, О. Обасаньо, Г. Ситника, М. Харбоутла, К. Холсті та багатьох інших учених.

Мета статті. Основною метою публікації є визначення деяких головних світових тенденцій у системі забезпечення національної безпеки на основі насамперед аналізу концептуальних документів у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Стокгольмський інститут досліджень проблем миру (SIPRI), щорічні видання якого вважаються взірцем об'єктивності й виваженості підходів до питань безпеки та оборони, наводить топ-15 країн світу, чиї витрати на оборону в 2015 р. були найбільшими: США (595 млрд дол.), Китай (215 млрд дол.), Саудівська Аравія (87,2 млрд дол.), Росія (66,4 млрд дол.), Велика Британія (55,5 млрд дол.), Індія (51,3 млрд дол.), Франція (50,9 млрд дол.), Японія (40,9 млрд дол.), Німеччина (39,4 млрд дол.), Південна Корея (36,4 млрд дол.), Бразилія (24,6 млрд дол.), Італія (23,8 млрд дол.), Австралія (23,6 млрд дол.), ОАЕ (22,8 млрд дол.), Ізраїль (16,1 млрд дол.) [1]. При цьому з них позначку більше 5% витрат ВВП на оборону перевищили лише Росія (5,4%), ОАЕ (5,7%) та Саудівська Аравія (13,7%).

Однак абсолютні цифри варто розглядати в порівнянні за останні роки. Якщо взяти до уваги,

наприклад, загальні витрати країн НАТО на оборону порівняно з попереднім роком, то вони виглядають таким чином: у 2009 р. спостерігається зменшення на 2,7% (і це на тлі російсько-грузинської війни в серпні 2008 р.); 2010–2012 рр. характеризуються стабільним зменшенням на 2,4%; у 2013 р. темпи падіння трохи уповільнюються (-1,7%); у 2014 р. вони складають -1%; і лише в 2015 р., після анексії Російською Федерацією (далі – РФ) Криму та у зв'язку з агресією на Донбасі вони починають зростати (+0,6%), досягли в 2016 р. рівня + 3,0%.

НАТО вимагає від своїх країн-членів закласти в бюджет витрати на рівні не менше 2% ВВП. Проте в 2016 р. цю вимогу виконували лише 5 країн НАТО: США (3,61%), Греція (2,38%), Велика Британія (2,21%), Естонія (2,16%) та Польща (2%). За ними йдуть Франція (1,78%), Туреччина (1,56%), Норвегія (1,54%). І навіть колишні республіки СРСР, які відверто побоюються агресії з боку Росії та суттєво збільшили свої оборонні витрати за останні 2 роки, мають їх на досить низькому рівні: Литва – 1,49%, Латвія – 1,45%. А такі країни, як Канада, Словенія, Іспанія, Бельгія, Люксембург, навіть не дотягують до 1%. У цінах 2010 р. падіння витрат на оборону в країнах НАТО склало з 2009 р. до 2016 р. включно більше ніж 182,5 млрд дол. [2, с. 2–4].

Таким чином, ми можемо констатувати значне прискорення гонки озброєнь з 2015 р., яке має досить нерівномірний характер залежно від регіону. Зокрема, у цьому році будуть точитись гострі дискусії навколо оборонного виміру Глобальної стратегії зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу (далі – ЄС). Високий представник ЄС із цих питань Ф. Могеріні готова представити План імплементації вже наприкінці листопада 2016 р. Вкотре в обговоренні будуть згадуватись бойові групи ЄС, які повинні складатись із двох батальйонів у режимі очікування. Проте вже ведуться розмови про створення бригад. Перші пропозиції вже надходили. Таким чином, замість двох батальйонів може бути чотири.

Проте, на думку деяких авторитетних експертів, сучасний стан амбіцій не має брати в розрахунок існуючі дві бойові групи ЄС. Учені вважають, що це має бути корпус, оскільки ще в 1999 р. в *Headline Goal* було поставлено завдання досягти розміру угруповання, що утримується щонайменше рік, до 60 тис. осіб. І це реальна сила, яка б гідно демонструвала амбіції Глобальної стратегії.

Варто визнати, що сьогодні з огляду на оборонні потужності країн ЄС, як і всього ЄС загалом, їх можна вважати щонайбільше стратегічним резервом США. Це свідчить про те, що країни ЄС не мають стратегічної автономії та надто сильно залежать від свого заокеанського партнера. Проте необхідно нагадати, що загальні витрати на оборону 27 країн ЄС складають 175 млрд євро на рік, а кількість військовослужбовців сягає 1,35 млн осіб [3, с. 1–2]. Це досить потужний потенціал, який можна актуалізувати.

Помітною тенденцією сучасного етапу глобалізаційного розвитку стало посилення протистояння держав, насамперед Росії та країн Заходу. У ст. 15 нової Стратегії національної безпеки РФ, що введена в дію 31 грудня 2015 р., зазначається, що нарощування силового потенціалу НАТО та наділення її глобальними функціями, реалізованими в порушення норм міжнародного права, активізація військової діяльності країн блоку, подальше розширення альянсу, наближення його військової інфраструктури до російських кордонів створюють загрозу національній безпеці [4].

Стаття 17 Стратегії національної безпеки РФ повністю присвячена Україні. Зазначено, що підтримка США та ЄС антиконституційного державного перевороту в Україні призвела до глибокого розколу в українському суспільстві та виникнення збройного конфлікту. Зміцнення ультраправої націоналістичної ідеології, цілеспрямоване формування в українського населення образу ворога в особі Росії, неприкрита ставка на силове вирішення внутрішньодержавних протиріч, глибока соціально-економічна криза перетворюють Україну на довгострокове вогнище нестабільності в Європі та безпосередньо біля кордонів Росії.

Серед негативних явищ сучасного світу визначено такі: практику повалення легітимних політичних режимів, провокування внутрішньодержавних нестабільності й конфліктів; ризик збільшення числа країн – власників ядерної зброї, поширення та використання хімічної зброї, а також невизначеність щодо фактів володіння іноземними державами біологічною зброєю, наявності в них потенціалу для його розробки й виробництва; критичний стан фізичного збереження небезпечних об'єктів і матеріалів, особливо в державах із нестабільною внутрішньополітичною ситуацією.

Підкреслено посилення протиборства в глобальному інформаційному просторі, зумов-

лене прагненням деяких країн використовувати інформаційні й комунікаційні технології для досягнення своїх геополітичних цілей, у тому числі шляхом маніпулювання суспільною свідомістю та фальсифікації історії, а також загрози, пов'язані з неконтрольованою й незаконною міграцією, торгівлею людьми, наркоторгівлею та іншими проявами транснаціональної організованої злочинності. Наголошено, що більш відчутними стають дефіцит прісної води, наслідки зміни клімату. Набувають поширення епідемії, багато з яких викликані новими, невідомими раніше вірусами.

У ст. 31 Стратегії національної безпеки РФ стратегічними національними пріоритетами визначено оборону країни, державну й суспільну безпеку, підвищення якості життя російських громадян, економічне зростання, науку, технології та освіту, охорону здоров'я, культуру, екологію живих систем і раціональне природокористування, стратегічну стабільність та рівноправне стратегічне партнерство.

Схоже змістове наповнення можна знайти в Стратегії національної безпеки США (лютий 2015 р.), проте існує й багато відмінностей. У ній підкреслено спадкоємність із попередньою Стратегією 2010 р. в національних інтересах, а саме: безпека США, їхніх громадян, а також союзників і партнерів; сильна, інноваційна та зростаюча економіка США у відкритій міжнародній економічній системі; сприяння можливостям і процвітання; повага до загальнолюдських цінностей у країні та світі; міжнародний порядок на основі базових правил під керівництвом США, що сприяє миру, безпеці, посиленню співпраці для вирішення глобальних проблем [5, с. 2].

У другому розділі чітко прописані питання безпеки (посилення національної оборони та внутрішньої безпеки, боротьба з постійною загрозою тероризму, запобігання конфліктам, розповсюдженню зброї масового ураження, боротьба зі зміною клімату, доступ до космосу, підвищення глобальної безпеки здоров'я). В інших розділах ідеться про заможність (Prosperity), цінності (Values) та міжнародний порядок (International Order).

У Стратегії національної безпеки США не визначено країни, які являють собою загрозу миру. Проте це прописано в іншому фундаментальному документі, прийнятому в червні 2015 р., – Національній військовій стратегії США. Основними державами, які загрожують безпеці США в сучасному світі, називаються

Росія, Іран, Північна Корея та деякі дії Китаю в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Значна увага приділена боротьбі з насильницькими екстремістськими організаціями типу Аль-Каїди та Ісламської держави. У військовому плані особливу занепокоєність Пентагону викликають розповсюдження балістичних ракет, технології високоточної зброї, роботизованих систем, космічних і кіберспроможностей, а також зброї масового ураження.

Що стосується нашої країни, то в документі підкреслюється нова загроза, яка виходить із можливості розв'язання гібридних конфліктів, які об'єднують державних і недержавних акторів єдиними цілями з використанням широкого спектра озброєнь, що можна бачити на прикладі сходу України [6, с. 4].

На таких позиціях перебувають багато держав світу, які особливо підкреслюють деструктивну роль РФ. Зокрема, в Естонії наголошують, що фокус уваги сьогодні має зосереджуватись на Росії, оскільки її чинний уряд, швидше за все, залишається єдиною зовнішньою силою, яка загрожує конституційному порядку Естонської Республіки найближчим часом та в оглядному майбутньому.

Таллінн вважає, що дії Кремля залишаються найбільшим чинником загрози військовій безпеці країн Балтійського регіону. Проте, на думку керівництва Естонії, незважаючи на колосальні інвестиції Росії в оборонну сферу в останню декаду, її військові спроможності залишаються незбалансованими. Спроможність вести бойові дії лише традиційними військовими методами дуже обмежена, а економічна криза не покращує ситуацію [7, с. 9].

Більшість концептуальних документів у сфері безпеки й оборони об'єднує необхідність посилення боротьби з тероризмом і радикальними екстремістськими рухами на релігійній основі. Про це наголошується, зокрема, у Білій Книзі Франції щодо оборони й національної безпеки, яка майже вся просякнута цією темою [8]. Франція намагається значними темпами розвивати сили швидкого реагування (або сили втручання). Найближчим часом їх чисельність повинна складати 60 тис. військовослужбовців, які можуть брати участь у різноманітних операціях на строк до одного року на віддалених театрах воєнних дій із підтримкою авіації та флоту.

Париж визначає чотири пріоритети в захисті європейців: посилення кооперації в боротьбі з тероризмом та організованою злочинністю, по-

кращення можливостей захисту європейців, координацію оборонних відомств проти кібератак, надійне й гарантоване забезпечення поставок енергії та стратегічної сировини.

Варто назвати ще одну помітну тенденцію – надзвичайне посилення уваги до кібербезпеки. Якщо взяти країни НАТО, то побачимо, що в Бельгії Стратегію кібербезпеки для оборони прийнято в 2014 р., у Канаді – у 2013 р., у Чеській Республіці – у 2015 р. Національну стратегію для кібер- та інформаційної безпеки було прийнято в Данії в 2014 р. Безпековий акт інформаційних технологій було схвалено в Німеччині в 2015 р.

Значна увага кібербезпеці приділяється в Національній стратегії безпеки та Стратегічному оборонному й безпековому огляді, що був схвалений парламентом Великої Британії в листопаді 2015 р. У ньому, зокрема, ідеться про те, що британський бізнес та уряд, а також безпекові й розвідувальні агентства перетворили країну на світового лідера в кібербезпеці. У 2011 р. було прийнято першу Національну стратегію кібербезпеки. З того часу в нові технології та спроможності інвестовано понад 860 млн фунтів стерлінгів. Було відкрито Центр кібероцінки та утворено Команду на реагування комп'ютерних надзвичайних ситуацій.

Вдалось досягти тісного співробітництва між урядом, приватним сектором та науковими установами щодо запровадження інновацій і підтримки цифрової економіки. Велика Британія збирається найближчі п'ять років інвестувати понад 1,9 млрд фунтів стерлінгів у захист країни від кібератак і розвиток суверенних спроможностей у цій сфері. До кінця 2016 р. буде прийнято другу п'ятирічну Національну стратегію кіберзахисту, а також нову Програму національної кібербезпеки [9, с. 40]. Перелік здобутків розвинутих країн світу в розробці нових технологій можна подовжувати.

І навіть у далекій Австралії в новій Білій книзі (2016 р.) увага зосереджується на оборонній індустрії та інноваціях, суднобудуванні, тероризмі, послабленні держав, військовій модернізації, захисті кіберпростору тощо. Серед пріоритетів визначаються розвідка, спостереження, електронні війни. Варто звернути увагу на зміст завдань, де зустрічаються також трохи незвичні для вітчизняного наукового й політичного дискурсу поняття, наприклад «підвищення оборонної культури, діяльності оборонної спільноти» тощо.

Як зазначає Т. Фікін, сучасний глобалізований світ зумовив зміни в характері міжнародної влади. Він послабив суверенну владу національних урядів, поглибив їх взаємозалежність, розширив коло учасників на світовій арені. Ми можемо побачити це в стратегічному впливі, який сьогодні мають терористичні організації, транснаціональні кримінальні мережі, великі корпорації, мотивовані групи й неурядові організації. Це привело до зміни ключових завдань урядів багатьох країн.

Так, підходи Австралії до кібербезпеки, боротьби з тероризмом і безпеки кордонів були оновлені останні три роки, тому новий уряд надалі має здійснювати коригування безпекової й оборонної політики. Зовсім недавно, у квітні 2016 р., була введена в дію нова австралійська Стратегія кібербезпеки, на яку інвестовано понад 230 млн дол. для підвищення оперативних можливостей і нових ініціатив у цій життєво важливій сфері національної безпеки [10].

Висновки і пропозиції. Стислий огляд концептуальних документів провідних країн світу у сфері безпеки й оборони свідчить про значну зміну підходів до цього важливого питання. Значно пришвидшились терміни підготовки та прийняття програм переозброєння, підготовки фахівців. Посилилась увага до розгортання нових високотехнологічних військових і безпекових підрозділів. Можливість появи нових загроз, небезпек, викликів та ризиків неймовірно зросла, що потребує постійного їх моніторингу. Тому в подальших наукових розвідках ми сконцентруємо на цьому основну увагу.

Список використаної літератури:

1. Trends in world military expenditure, 2015 / SIPRI Fact Sheet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1604.pdf>.
2. Defence Expenditures of NATO Countries (2009–2016) // COMMUNIQUE PR/CP. – 2016. – № 116 (4 July). – 11 p.
3. Biscop S. The EU Global Strategy and Defence: The Challenge of Thinking Strategically about Means / S. Biscop, J. Coelmont // Security Policy Brief. – 2016. – October. – P. 3.
4. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации : Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. № 683 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>.
5. National security strategy of the United States of America. – White House, February 2015. – 29 p.

6. The National Military Strategy of the United States of America. – DoD., June 2015. – 17 p.
7. International Security and Estonia / K. Müller (ed.) – Teabeamet : Estonian Information Board, 2016. – 47 p.
8. French White Paper on defence and national security – Paris : Office of President, 2013. – 135 p.
9. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. A Secure and Prosperous United Kingdom – London : Williams Lea Group on behalf of the Controller of Her Majesty's Stationery Office, 2015. – 95 p.
10. Feakin T. Foreword on national security / T. Feakin // Agenda for change 2016. Strategic choices for the next government / M. Davis (ed.) – Barton : Australian Strategic Policy Institute, 2015. – P. 8–9.

Чигринский В. А. Современные мировые тенденции в обеспечении национальной безопасности

В статье проанализированы концептуальные документы в сфере обеспечения национальной безопасности ведущих стран мира. На этой основе определено содержание основных опасностей, угроз, рисков и вызовов в эпоху глобализации в оценках политического руководства России и стран НАТО. Выявлены некоторые основные тенденции относительно защиты национальных интересов, развития сектора безопасности и обороны в процессе становления нового мирового порядка. Рассмотрена роль Украины в системе современных международных отношений.

Ключевые слова: национальная безопасность, стратегия национальной безопасности, кибербезопасность, оборона, экстремизм, демография.

Chyhrynskyi V. A. The modern world trends to ensure national security

The article analyzed conceptual documents in the area of national security of foreign countries. On this basis are defined content of the main dangers, threats, risks and challenges in the era of globalization in the assessments of the political leadership of Russia, NATO countries. It was shown some of the main trends in the protection of national interests of security and defense sector in the making of a new world order. The role of Ukraine in the system of international relations is considered.

Key words: national security strategy of national security, cyber security, defense, extremism, demography.